



Света Тројица (детал)

Поглавље I

Икона Пресвете Тројице Андреја Рубљова

Између бића и ништавила, нема другог принципа постојања осим Тројичног. Овај принцип је непорецива основа која сједињује лично и заједничко и даје крајњи смисао свему. Примајући Откривење, људска мисао се разапине да би се поново родила у Тросунчаној Светлости Апсолутне Истине. Слика Божија, једна и тројчна у исти мах, утиснута је у јединствену норму свега постојећег. Управо стога хришћанин је позван да у свом животу репродукује божанствену стварност: „Човек је примио заповест да постане Бог по благодати“, каже Свети Василије, а по Светом Григорију Ниском, хришћанство је „опонашање божанске природе“. Апсолутна Црква Три Божанске Личности постаје образац земаљске Цркве људи, заједница узајамне љубави, јединство у многострукости, јединство свих људских бића у једној јединој природи коју је обновио Христос.

Догмат објављује: Три Личности (*Ипостаси*) а једна божанска природа или суштина. Три саједносуштне Личности јесу апсолутно сједињене и апсолутно се разликују. Оне су заједно не да би се мешале већ да би се узајамно прожимале. Свака Личност на свој начин садржи истоветну суштину, на себи својствен начин је прима од Других (двају), предаје Другима (двема) и, самим тим, Друге установљује.

„Један Бог јер је један Отац“, тврди патристичко предање, у вечној љубави, Отац-Извор даје егзистенцију Личностима Сина и Светог Духа. „Монада“, тврди Свети Григорије Богослов, креће ка „Дијади“ и зауставља се на „Тријади“, у сопственој пуноћи“. Истоветно монада и тријада, Бог се показује изван броја, Божанствена Тријада „није квантитативна“. Односи јединства уједно су и односи разликовања који истовремено скривају и откривају неизрециву тајну Лица.

Један је усамљеност, два је број који дели, три превазилази поделе; један и вишеструк налази се сједињен и обухваћен Светом

Тројицом: то је неописив закон Божанства у коме је свака Личност у другима. „Од три Сунца која се садрже једно у другоме, узјамним прожимањем светли једна једина Светлост“. Свети Дух, вели Св. Григорије Палама, јесте „вечна радост Оца и Сина у којој се Они (сва Тројица) међусобно наслађују“. Свети Григорије Богослов жели да буде „тамо где су Света Тројица и сједињен сјај Њихове дивоте... Света Тројица, чије ме чак и сенке измешане испуњавају радошћу...“

Свети Сергије Радоњешки (1313-1392) није оставио ниједан теолошки спис, али читав његов живот посвећен је Светој Тројици. Предмет његовог непрекидног созерцавања, ова божанствена Тајна изливала се обилато на њега и чинила га отелотворењем смирења, које су сви могли јасно видети. Своју задужбину посветио је Светој Тројици и настојао да њено суштинско јединство преслика како на своје непосредно окружење тако и на политички живот свог времена. Можемо слободно рећи да је целу Русију свога доба окупио око своје цркве, око Имена Божијег, јер ће људи „преко сагледавања Свете Тројице победити мржњу која разара свет“. У памћењу руског народа, Свети Сергије остаје небески заштитник, утешитељ, чак и израз Тројичне Тајне, њене светлости и њенога јединства.

Седамнаест година након смрти Светог Сергија, његов ученик, Свети Никон, ангажовао је славног иконописца Андреја Рубљова да изобрази Икону Свете Тројице у знак сећања на Светог Сергија. Рубљов и његов верни сатрудник Данило украсили су и иконостас у Храму Свете Тројице. У дане празничне, када Андреј и Данило нису радили, „стајали су пред часним и божанственим Иконама; посматрали су их нетремице... и узносили дух и мисао ка светлости нествореној и божанственој...“ Ту је светлост Андреј Рубљов умео да пренесе на своју Икону која ће постати славна. Успео је да дочара чак и ритам тројичног живота, и љубав која поистовећује и прожима њихове Личности, а не меша их. Као да је и сам Рубљов дисао ваздух вечности, живео у „пространствима срца“ божанског и уздигао се у задивљујуће појање Љубави... То је завештање Светог Сергија; сва у бојама и у светлости, његова жива молитва појављује се пред нашим очима. Она се уздиже до првосвештеничке молитве Христове коју невидљиво сагледавају Три Анђела на Икони: „Да сви једно буду... да љубав којом ме љубиш у њима буде, и ја у њима...“

Тумачење иконе Рубљова

Године 1515, Успенски сабор у Москви био је украшен дивним Иконама које су исписали ученици великог мајстора Рубљова. Када су Митрополит, Епископи и верни ушли, сви су једнодушно узвикнули: „Заиста се небо отвори и показа се величанственост Божија“. Добро разумемо ово осећање пред Иконом над Иконама, Иконом Пресвете Тројице коју је 1425. године насликао монах Андреј Рубљов. Око сто педесет година касније, Стоглави Сабор узвисио је ову Икону до узора иконописања и свих приказивања Пресвете Тројице.

Године 1904, комисија за рестаурацију подигла је метални оков и након пажљивог уклањања накнадних слојева, пред њиховим очима се појавила Икона тако блистава да су се чланови комисије видно узнемирили. Можемо са сигурношћу тврдити да не постоји ништа слично када је у питању снага богословске синтезе, богатство симболике и уметничка лепота.

Можемо издвојити три напоредна нивоа значења. У првом реду, то је подсећање на библијски текст о гостопримству Аврамовом (1Мојс.18,1-15). Литургијски коментар објашњава: „Авраам, дочека Бога, Једног у Три Ипостаси“. Но већ само одсуство ликова Аврама и Саре позива нас да проникнемо дубље и да пређемо на други ниво, ниво „божанствене икономије“. Три Небеска Госта чине *Вечни Синедрион*, а пејзаж на икони мења значење: Аврамов шатор постаје палата-Храм; Мамвријски храст Дрво живота, а космос се сабира у зделу. Зделу са телетом замењује Евхаристијска Чаша.

Тела тројице Анђела, лаганих и гипких, веома су издужена (глава се садржи у телу четрнаест пута уместо уобичајених седам). Крила Анђела, као и потпуна сведеност пејзажа, остављају утисак нетварног, одсуства тежине. Обрнута перспектива укида дистанцу, дубину у којој у даљини све нестаје и, супротним ефектом, приближава приказане ликове, показује да је Бог ту, и да је свуда. Радосна лакоћа целине, тајна Рубљовљевог генија, читавој композицији као да даје крила.

Три Личности су у разговору – тема тог разговора могао би бити Јованов текст: „Бог је тако заволео свет да је Јединородног Сина свога дао“. Међутим, реч Божија је увек делање: она добија жртвени облик у Евхаристијској Чаши.

Трећи план унутар-божанског је само наговештен; он је оностран и недокучив. Па ипак, присутан је утолико што икономија спасења проистиче из унутрашњег живота Бога.

Бог је љубав по себи, у својој троипостасној суштини, а његова љубав према свету само је одраз његове тројичне љубави. Давање Себе никада није губитак већ израз преобилне љубави – оно је представљено Евхаристијском Чашом; анђели су груписани око божанственог Причешћа. Последњи радови показали су садржај зделе. Последњи слој приказивао је грозд, но испод њега скрива се првобитни цртеж: Јагње – што повезује овај небески Обед са речима Откривења: Јагње жртвовано пре почетка света. Љубав и жртва претходе чину стварања света, налазе се у његовом извору.

Три Анђела се одмарају, то је врхунски мир бића у самом себи, али овај одмор је аутентична екстаза, „излазак из самог себе“. Заправо, читав парадокс је управо у тој екстази-енстази која пребива у својој сопственој дубини. Свети Григорије Ниски открива тајну: „Највећи парадокс од свих је да су потпуни мир и кретање исто“.

Кретање полази од левог стопала десног Анђела, наставља се преко покрета главе, прелази на Анђела у средини, неодољиво повлачи за собом космос: стену и дрво и разрешава се у вертикали левог Анђела, у коме се смирује, као у сабиралишту. Поред овог кружног кретања које условљава све остало као што вечност условљава време, снажно су истакнуте вертикале храма и скиптера које изражавају тежњу земаљског према небеском.

Ово виђење Бога зрачи оностраним истином догме. Рубљовљева концепција Анђела изражава јединство и једнакост – не знамо тачно ко је који Анђео – различитост долази од личног става свакога према осталима, а ипак нема ни понављања ни забуне. Злато на Иконама је увек атрибут божанског, његове изобилности; крила прекривају, засвођују божанску ширину анђела, а њихове унутрашње контуре, нежно плаве, наглашавају јединство и небески карактер једносусне природе. Један Бог а три Личности савршено једнаке, саопштавају и истоветни скиптри, знаци царске моћи коју поседује сваки Анђео.

Савршена једнакост Анђела тако је снажно изражена да не постоји правило на основу кога бисмо могли одредити коју божанску Личност представља који Анђео. Анђео с десне стране се не доводи у питање, то је Свети Дух. Међутим, питање се поставља поводом Анђела у средини, да ли је то Отац или Син, што аутоматски одређује идентитет Анђела с леве стране.

Важан податак о томе налазимо код Светог Стефана Пермског, нешто старијег савременика Андреја Рубљова и пријатеља Светог Сергија. У мисију међу незнабошце Зиријанце, који су живели на

огромним просторствима која се пружају све до Урала и која се зову Пермска земља, Свети Стефан је понео Икону Свете Тројице исте композиције као Рубљовљева Икона. Око сваког анђела постоји сигнатура на зиријанском језику: изнад левог анђела стоји име *Ру* што значи Син, изнад десног *Puiltos* – Свети Дух, а изнад Анђела у средини: *Аi* – Отац. У нашем тумачењу ослонићемо се на ову традицију. У одличној студији о уметности Андреја Рубљова, Н. Деминова (Москва, 1963, на руском) примећује: „Стефан Пермски, за потребе своје мисије, настоји да значење Иконе учини максимално јасним. Распоред Анђела на тој Икони истоветан је распореду код Рубљова, па је врло вероватно да је и њихово значење исто“ (с. 52).

Свака Личност има свој знак, амблем, наговештен положајем скиптра који усмерава поглед ка њему. Иза Оца се налази дрво живота, извор; по Светом Исаку, „дрво живота је тројична љубав одакле је Адам пао“. Скиптар Христов указује на кућу, цркву, тело Христово. Свети Дух се налази испред „степенстих стена“, то је планина, горњица, Тавор, уздизање, екстаза, дах просторства и пророчких врхова.

Геометријски облици композиције су: правоугаоник, крст, троугао и круг. Они структурирају слику изнутра. У оновременим схватањима, земља је осмоугаона, а правоугаоник је пиктограм земље који видимо на доњем делу стола.²¹²⁾ Горњи део стола такође је правоугаоног облика; у њему откривамо значење четири стране света, четири кардиналне тачке које су код Светих Отаца симболични број четири Јеванђеља, у њиховој пуноћи којој се нема шта додати нити одузети; то је знак универзалности Речи. Овај горњи део стола-жртвеника представља Библију која нуди чашу, плод Речи. Ако бисмо продужили линију дрвета живота (које се налази иза средишње фигуре), видели бисмо да преко стола силази тачно у правоугаоник земље који му је корен; оно је наговештено Речју а храни се садржајем чаше. У овој представи откривамо значење дрвета живота: зашто је дрво носило плодове Вечног Живота, зашто је било дрво живота. На вечерње уочи Божића чујемо: „Анђео с пламеним мачем удаљи се од дрвета живота“, јер су његови плодови сада дати у Евхаристији.

Руке анђела усмерене су ка знаку земље, ка тачки на коју се односи божанствена Љубав. Свет је с ове стране Бога као биће другачије природе, али је укључено у сакрални круг Очеве заједнице; он

²¹²⁾ Козма Индикоплеуст, велики путник из VI века, у својој *Хришћанској топографији свейа* тврди да је земља издужени квадрат.

прати кружно кретање, налази се и горе, на небу, у облику стене, а кружно кретање се завршава у свету као палати-храму. Овај Храм је као продужење Анђела-Христа, његово отелотворење. Он је његово космичко тело, Црква, невеста Јагњета сједињена с Њим „недељиво и неодвојиво“. Храм се налази у потпуној непокретности одмора Велике Суботе – завршетка тројичног кретања. Круг космичке Литургије је затворен. Ово је есхатолошко виђење Новог Јерусалима. Позлаћени део Храма који се пружа напред као зид тврђаве симболизује мајчинску заштиту Пресвете Богородице и Светитеља, он је Покров Пресвете Богородице.

По традицији дрво од кога је начињен Крст узето је од дрвета живота. Облик крста је невидљив, а ипак најупечатљивији у композицији. Ореол Оца, чаша и знак земље налазе се на истој вертикали која дели Икону на два дела и укршта се са хоризонталном линијом коју образују ореоли Анђела са стране – и обликују Крст. Крст је тако уписан у сакрални круг божанственог живота, он је жива оса тројичне љубави. „Отац је љубав која разапиње, Син је распета љубав, а Дух Свети је крст љубави, његова непобедива снага“. Кретање се одвија око кракова Крста, који су попут раширених руку Христових које обухватају свет: „И када ја будем подигнут са земље, све ћу привући себи“ (Јн.12,32). Син и Дух су две руке Оца. Ако крајње тачке стола повежемо са тачком која се налази тачно изнад главе средишњег Анђела, видећемо да анђели образују једнакоугаони троугао. Троугао означава јединство и једнакост Свете Тројице чији је врх $\mu\eta\upsilon\alpha\iota\alpha\ \theta\epsilon\acute{o}\tau\iota\varsigma$, Отац. И коначно, линија коју испишује спољна контура тројице Анђела јесте савршена кружница, знак божанствене вечности. Средиште овог круга је у руци Оца, Сведржитеља.

Рубљов се разликује од Италијана који уписују слику у круг; код њега, Анђели су ти који сами чине круг. Насупрот њима, контуре предмета (престо, степеници, планина) обликују осмоугао, символ Осмог дана. У простору унутар Анђела са стране откривамо контуру путира који је кључ тајне Иконе. Распоред маса, пропорције и мере подређене су систему односа који је уравнотежен до савршенства. Али у унутрашњости сцене Рубљов задржава велику слободу обликовања детаља што омогућава да по потреби наглашава идеолошки смисао. На пример, путир и рука Оца благо су померени доле и десно од центра, док је глава окренута лево у односу на вертикалну осу. Ефекат је генијално проучен, ова готово невидљива померања заједно са наборима драперије који степенасто падају са левог рамена, усме-

равају поглед ка руци која благосиља чашу, дакле, ка идеолошком средишту композиције, које је посебно наглашено скупом правих линија и жртвеником.

Стопала Анђела једва да додирују подножја, њихова обрнута перспектива ствара утисак лакоће ослобођене сваке материјалне тежине, а цела композиција постаје ваздушаста и уздиже се на горе. Осећамо као да смо у средишту онога што Свети Макарије назива „пашњацима срца“, у бесконачном пространству божанског срца.

Ликови су приказани у трочетвртинском односу, рамена су сужена, а линија следи издужену силуету, небески префињену. Благо окренута лица добијају исти тај издужени облик. Праве линије које изражавају снагу, усклађене су са кружним линијама и очаравају чисто музичком ритмичношћу и младалачком свежином. Контура више него волумен дочарава кретање; богати набори драперија чине да осећамо лагана тела, док богата коса наглашава крхкост и префињеност лица античке лепоте.

Став Оца има у себи нешто монументално, одише свечаним миром и непокретношћу, изражава чисто, завршено делање, статички принцип вечности, али у исто време, покрет десне руке је снажно закривљен и у складу са закривљењем врата и главе, што изражава динамички принцип. Оно што је неизерциво у тајни Бога лежи управо у тој синтези мировања и кретања: Апсолут филозофа, чисто Делање теолога и живи Бог Библије, „Отац наш на небесима“.

Божанствена снага, како је исповедамо у Символу вере, „Верујем у Бога Оца, Сведржитеља“, јесте снага љубави Оца, која је изражена у погледу средишњег Анђела. Он јесте Љубав, па самим тим не може ни да се открије, ни да буде познат без заједништва. „Нико не долази Оцу осим кроз Мене“ (Јн.14,6) и „Нико не може доћи Мени ако га не привуче Отац који ме посла“ (Јн.6,44). Не ради се ни најмање о исправности или о некаквој искључивости, већ о најузбудљивијем откривењу саме природе љубави. Не можемо ништа знати о Богу ван заједнице између човека и Бога, а она је увек тројична и заснована на заједништву Оца и Сина. Она омогућава да разумемо зашто се Отац никада не открива непосредно. Он се открива вечно, али Га открива дијада Сина и Духа Светога. Икона показује ово заједништво чији је видљив израз евхаристијска Чаша.

Линије са десне стране средишњег Анђела све су израженије што су ближе Анђелу са леве стране. На симболичком језику линија, конвексне криве линије увек означавају израз, реч, поруку, откривење; и

обрнуто, конкавне линије означавају послушност, пажњу, пријемчивост. Отац је окренут ка свом Сину. Он говори. Кретање које обузима његово биће је екстатичко. Оно се у потпуности очитује на Сину: „Све што има Отац моје је“.

Син слуша, положај набора (параболе) на његовој одећи изражава крајњу пажљивост, напуштање себе. Он такође објављује да није друго до Реч свог Оца: „А реч коју чујете није моја него Оца који ме је послао“ Његова десна рука понавља покрет Оца: благосиља. Два прста која се надвијају над белином стола – Светог Писма, објављују пут спасења – сједињења у Христу две природе, увођење човека у заједницу Оца.

Спуштена рука Анђела са десне стране показује правац благосиљања: свет; она изгледа као да покрива, штити. Изнад правоугаоника света, ова рука изгледа као раширена крила белог голуба.

Мекоћа линија Анђела са десне стране има нечег материнског у себи²¹³. Он је Утешитељ, али је такође и Дух: Дух Живота. Он даје Живот, од Њега све потиче. Он је трећи израз божанствене Љубави, Дух Љубави. Његова позиција је нешто другачија од позиције друга два Анђела. Начином на који је нагнут и читавом снагом свог бића, Он се налази између Оца и Сина: Он је Дух заједништва и обухватања. То је јасно показано тако упечатљивом чињеницом да свеукупно кретање полази од Њега. Његовим дахом Отац креће ка Сину, Син прима Оца и Реч одзивања. По речима Светог Јована Дамаскина: „У Богојављању, кретање Голуба је оно што носи Оца ка Сину“.

Са неизрецивом тугом, божанском димензијом *Αἰαίε*, Отац нагиње главу ка Сину. Чини се као да говори Јагњету чија жртва кулминира у путиру који благосиља. Усправно држање Сина сведочи о томе да пажљиво слуша, његово лице је као осењено крстом; замишљен, Он изражава своју сагласност понављањем покрета благосиљања. Ако поглед Оца, у дубинама без краја, сагледава једини пут спасења, једва приметно подизање погледа Сина преноси његов пристанак. Свети Дух се нагиње ка Оцу; Он је задубљен у созерцавање Тајне, његова рука пружена ка свету описује силазно кретање, Педесетница је „откривена снага“, чини се као да већ почива на Сину у његовој земаљској мисији. Његов став покорности већ је довршење Јеванђеља.

²¹³ Дух је у семитским језицима женског рода. Сиријски текстови Утешитеља често називају Утешитељком.

Боје у иконописању имају свој сопствени језик. Код Рубљова, оне су изразито богате, као музички акорд са целокупном гамом најфинијих нијанси које се одражавају у сваком детаљу композиције. Нема полихроматских ефеката јер ништа не треба да узнемири дубину божанског прибирања. Сенке нема, фрагменти се не осветљавају већ исијавају сопствену светлост која извире из тајних извора. Интензитет боја средишње фигуре истакнут је контрастом са белином стола и одражава се у преливању боја на Анђелима који га окружују.

Загасито пурпурна (божанствена љубав) и изразито плава (небеска истина) са златом на крилима (божанствено обиље) стварају савршен акорд који се понавља у различитим ублаженим тоналитетима, као нијансирано откривење, постепено увођење: ружичаста и светлољубичаста са леве стране, светлије плава и сребрнасто зелена са десне. Злато на престолима, божанственом обиталишту, сведочи о богатству тројичног живота. Плава, која се назива „плава Рубљова“, преноси боју неба Свете Тројице и Раја, и постаје све светлија, она је као небеска светлост саме Иконе.

Тако се Отац, недокучив у згуснутости својих боја, у тмини своје светлости, открива ублажен, достижан у обиљу светлости Сина и Светог Духа. Издалека, композиција изгледа као црвени и плави пламен. Све пламти у светлости подневног сунца: „Онај који је преда мном, пред ватром је“.

Рука Оца држи почетак и крај, она је пружена над чашу. Јагње жртвовано пре почетка света и Јагње – Храм новог Јерусалима, Тајна вечера Христова и обећање, укључују време у Вечност. Чаша зрачи у бљештавој белини Речи која шаље све боје Истине, то је Блистање божанственог срца, узајамни дар три божанствене Личности.

Икона снажно поручује: „Да буду једно као што смо ми једно“ Човек је подобие тројичног Бога, у самој његовој природи уписана је Црква-Заједница као крајња истина. Сви људи су позвани да се уједине око исте и јединствене чаше, да се уздигну до божанског срца и причесте се Обедом спасења, да постану један једини Храм-Јагње. „А ово је вјечни живот да познају тебе једнога истинитога Бога и кога си послао Исуса Христа“.

Виђење се завршава есхатолошки: оно је предукус Царства Небеског окупаног светлосту која није од овога света, уроњено у чисту радост, у божанствену радост, због саме чињенице да Света Тројица постоје и да смо вољени и да је све милост. Одушевљење обузима душу, душа ћути. Мистици никада не говоре о врхунцу, он је обавијен велом тишине.